16.04.24р. 15гр. укр. мова

Доброго дня! Тема уроку. Стилістичні особливості засобів словотвору

Увага! Виконані завдання надсилати за електронною адресою: moshev2020@icloud.com

ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

- ***Перегляньте відеоурок.*** Стилістичне забарвлення значущих частин слова: префіксів і суфіксів. https://www.youtube.com/watch?v=chObYV_egvo

І блок

Інші суфікси, приєднуючись до якогось кореня, не змінюють семантики слова, а вносять додаткові відтінки значень: *рука – ручка, рученька, рученя, ручище.* Ці відтінки, як правило, надають словам певного стилістичного забарвлення, тому частіше використовуються з певною стилістичною метою.

Деякі суфікси вносять додаткові відтінки ніжності, ласкавості чи згрубілості, зневаги: кіт-котик, котичок, котусик, котяра, котюга, котище, що не впливає на їх уживання.

Одним із шляхів поповнення лексики є творення віддієслівних іменників на **-ННЯ, -ТТЯ**: *становлення, повернення, травлення, інформування*. Ці *суфікси є продуктивними в офіційно-діловому, науковому й публіцистичному стилях.* Таке явище можна пояснити прагненням до стислості вислову, що сприяє вираженню узагальнення в мові: замість описових конструкцій, що відтворюють процес, дається назва його в цілому, не розчленовано, опредмечено.

Суфікси **-ІЗМ (-ИЗМ)** має греко-латинське походження. Вичленовуючись із запозичених слів, цей суфікс утворює нові лексеми від українських основ: *архаїзм, історизм, побутовизм, українізм*. Як правило, утворення з такими суфіксами – наукові терміни, слова з узагальненими значеннями, зокрема назви ідеологічних та наукових напрямів. Приєднуючись до невідповідних основ (слів знижено-побутового характеру), такі суфікси надають їм розмовно-іронічного забарвлення: бабизнягізм, наплювизм, хвостизм.

Суфікси **-АНН, -ЕНН, -ОТ, -ІСТЬ, -ІЗН, -СТВ, -УТВ** творять слова з абстрактним, узагальнюючим значенням, які найчастіше вживаються в науковому, діловому, публіцистичному стилях: *громадськість, широта, посередництво*.

Досить активними є суфікси, що утворюють назви жінок за фахом від відповідних назв чоловіків: *артистка, викладачка, аспірантка, вчителька*.

Певною мірою розмовний характер утворень на зразок визволителька, організаторка, редакторка пояснюється тим, що це здебільшого нові слова, не освячені традицією вживання в літературній мові.

Серед питомих суфіксів лише деякі **(-ЮХ, -Л, -ИЛ**) надають словам експресивного забарвлення: *упертюх, вайло, тріпло, бурмило, дурило*.

Для книжних стилів характерні прикметники, утворені за допомогою суфіксів **-АЛЬН (-УВАЛЬН, -ЮВАЛЬН), -АРН (-ЯРН), -ИЧН (-ІЧН, - ЇЧН)**: *соціальний, молекулярний, зрошувальний, історичний, хімічний*.

Для творення слів-термінів використовуються суфікси **-ИСТ, -УВАТ, -АТИСТ**: *азотистий, сіркуватий, цукристий, хмаркуватистий.*

Важливою ознакою художнього і розмовного стилів є використання в них великої кількості слів з суфіксами позитивної і негативної оцінки. До таких суфіксів належать **-К, -ОК, -ОЧОК, -ИЧОК, -ОЧК, -ИК**, **-ОНЬК, -ЕНЬК, -ЕСЕНЬК, -ІСІНЬК, -Н, -В, ИЩ, -УЩ (-ЮЩ), -СЬК:** *коник, грибочок, рідненький, теплісінький, хижачся, мушва, злющий, хлопчисько, сплюх*.

Префікси щодо стилістичних можливостей поступаються суфіксам.

Префіксовані іменники із застарілими та рідко вживаними префіксами **ПА-, ПРА-, УЗ-** мають відтінок урочистості, піднесеності, поетичності (*прадавній, паморозь)*. Запозичені префікси **АНТИ-, АРХІ-, ЕКСТРА-, КОНТР-, ПСЕВДО-, УЛЬТРА-** надають словам книжкового відтінку: *антитіло, псевдонародний, ультразвуковий*.

За допомогою префікса НЕ- виражається не тільки протилежне значення (неправда, неволя, нещастя), а й негативний, зневажливий відтінок: *нездара, неук, нечупара, недотепа*.

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

Виконання вправ

1. *Записати. Вказати слова з суфіксами здрібнілості та пестливості. Вказати слова із суфіксами збільшеності, згрубілості. Які відтінки вносять у текст такі слова, у яких стилях вживаються?*

Спи ж моя доненько! Спи, моя зоренько! Хай обмина тебе лихо і горенько! (Олена Пчілка). Долоньки теплі, пахне чубик літом, немов проміння, оченята світлі. Любові квітка і життя зернина – моя дитина (Л.Косило). Стомився вітерець – розхитаний хлопчисько (М.Косякевич). Ой вуличко та широкая, чом травичка невисокая? Бо хлопчища побродили великими та й ножищами, подертими постолищами, рядняними онучищами! (Нар.творчість) До оселі

заходить невідомий чолов'яга, високий, кривоносий, подає не руку – ручище (М.Стельмах).

2. *Прочитати (прослухати). Виписати віддієслівні іменники на -ННЯ, -ТТЯ, розібрати їх за будовою. Чим пояснити вживання слів з цими суфіксами в офіційно-діловому, науковому, публіцистичному стилях?*

В основі нинішнього ставлення людей до політики і політиків лежить звичайне соціальне розчарування. Свого часу у свідомості населення монополія однієї партії на владу і застій ототожнилися. Така була закономірна реакція суспільства на невиконання своїх обіцянок.

3. *Прослухати (прочитати), вказати наукові терміни з суфіксом -ІЗМ (-ИЗМ, -ЇЗМ). Записати їх. Розповісти про походження цих суфіксів, особливості їх використання.*

Професіоналізми надзвичайно детально визначають ті предмети, дії, якості, що безпосередньо пов'язані зі сферою діяльності відповідної професії. Наприклад, гончарі вирізняють такі частини глиняного посуду: дно, утір, пук, вінця, пелюстка, лавочка, плечі, карнизик. (З довідника) До поетичної лексики великою мірою належить лексика застаріла, зокрема старослов'янізми: хула, страж, злото, чадо, мзда, рать (З підручника) Патріотизм – соціально-політичний і моральний принцип, що в узагальненій формі виражає почуття любові до батьківщини, піклування про її інтереси, готовність до її захисту (Із словника) Націоналізм – рух (і, відповідно, ідеологія), який проголошує націю однією з найвищих цінностей, вважає, що нація повинна бути вільною і становити окреме політичне тіло (автономію або самостійну державу) (З довідника з історії України).

4. *Записати. Від яких іменників утворено подані слова на позначення жінок за фахом? Чим пояснити розмовний характер таких утворень? Які з них все ж таки стали звичними у літературному слововживанні і чому?*

Професорка, секретарка, лікарка, друкарка, вчителька, аптекарка, директорка, пенсіонерка, завідувачка, кондукторка.

5. *Пояснювальний диктант. Вказати слова з префіксами, що надають їм книжного відтінку (або ж іронічного забарвлення).*

Пізнаючи себе, стверджуючи себе в новому світі, ми повинні гордитися духом своїм, словам своїм, історією своєю, а не четвертувати їх псевдонауковими схемами. (М.Стельмах) Найбільша недуга нації – гіперінфляція душі.

(П.Осадчук) На лиху годину сич кував на хаті, плакали маленькі діти уночі, от ми й породили псевдодемократів, от і потомились наші сіячі. (Н.Скобелєва-Сологуб) Не входь в тенета мікроборотьби і будеш вільно дихати до скону. (Л.Закордонець) Ой, наплачтесь, мамо, сльози-горошини скотяться огненно у серця-віки – оживе навіки ненька Україна після навісної інтертолоки. (П.Ткачук) У антисвіті зірочкою марю, в антинароді свій народ люблю. (Л.Костенко) Як набридли нітрати, екстрасенси і сни, ох, подайте, подайте хоч шматочок весни. (В.Малишко)

II блок

ТЕОРЕТИЧНА ЧАСТИНА

Безафіксні іменники, що утворюються від дієслів та прикметників за допомогою нульового суфікса (*вступ, добір, показ, синь, зелень, рань, вись, блакить)*, є неабияким засобом оновлення емоційної насиченості слова. Сприяють цьому їхня новизна і незвичність на тлі загальноприйнятих норм словотворення. Іменники такого типу широко використовуються в художньому стилі й за його межами, здебільшого в текстах патетичного, піднесеного характеру. Поряд із загальновживаними, нерідко такі іменники є авторськими неологізмами.

Основоскладання – спосіб словотвору, властивий усім функціональним стилям мови, але найбільше поширений він в офіційно-ділових, наукових і публіцистичних текстах. Як правило, книжно-термінологічний характер мають утворення з іншомовними складниками: *демократія, макросистема, мікросвіт*. Книжного відтінку надають питомі компоненти **САМО-, МАЛО-, БАГАТО-**: *самозречення, самоаналіз, малоземелля*. Виразно книжне забарвлення характерне для слів з компонентами **ЛОГ-, ФІЛ-, ФОБ-, МАН-, -ЗНАВСТВО**: *палеонтолог, слов'янофіл, українознавство*.

Питомі слова, утворені способом основоскладання, часто є кальками лексем іншомовного походження, або семантичними відповідниками їх (*краєвид – пейзаж, водограй – фонтан, життєпис – біографія*). Завдяки невтраченій образності українські варіанти наділені більшою експресивністю, ніж запозичення.

Емоційного забарвлення та образності надають художнім текстам складні слова, зокрема прикметники (*блакитноокий, широкоплечий, громовозвуковий*).

Словоскладання використовується в мові не тільки як словотворчий, скільки як стилістичний засіб. Майже всі слова. сконструйовані в такий спосіб:

зберігають образність та експресивність: *смуток-жаль, цар-жайворонок, голубчик-братик.*

Виняток становлять наукові терміни типу *кіловат-година, лікар-терапевт, технік-механік, інженер-економіст.*

ПРАКТИЧНА ЧАСТИНА

Виконання вправ

1. *Записати речення. Яким способом утворено виділені слова? Що дає підстави стверджувати, що такі слова сприяють емоційності тексту?*

Піднімали прапор на Вкраїні, синьо-жовтий, у блакитну вись, й засичали в дикій злобі й піні, хто повсюди кляв колись (Б.Кулик) Підняли ми знамена прадавні – синь небесна, колосся пшениці, - дехто й досі плете небилиці, що знамена ці наші безславні. (М.Барчук) Зашуміла від радості повінь, забриніла на вітрі блакить. (Н.Гуменюк) Тож, мила юнь моя, любіть, вивчайте солов'їну мову, ніде й ніколи не ганьбіть її – життя свого основу. (М.Волощук) Уже й забула, що то серця щем, немовби й не було його ніколи. (Н.Барановська) Табун горобців тріпотить над ріллею в стійному нестримі вперед. (М.Клочко)

2. *Словниковий диктант. 2-3 слова ввести у речення.*

Багатоплановість, малодосвідчений, самозахист, самоврядування, слов'янофіл, слов'янофоб, грамофон, політолог, бібліофіл, гідрофобія, суспільствознавство, краєзнавство.

3. *Записати речення. Підкреслити складні слова, пояснити їх написання. Якого стилістичного забарвлення надають текстові слова, утворені способом основоскладання? Чи завжди складні слова утворюються способом основоскладання?*

Чи ж мало репресій і голодомору, щоб знову пізнати ганьбу і покору? Засіває поле хлібороб, припада душею до землі. Осінь жовтолиста заглядає в очі, в спалахах багряних листя і трава. в осінній вітровій зірвався лист із клена і стрімголов униз. А серце вперто хоче свят, коли іде весна щаслива, чи осінь золотом квітчає блакитноокий листопад, мрійливоокий листопад.

4. *Диктант з коментуванням. Вказати випадки словоскладання, пояснити вживання дефіса. Якого стилістичного забарвлення надає текстові спосіб словоскладання?*

Живу тобою, Україно-Русь, молюсь на тебе ту, що в снах бачу, та більше від образ і горя плачу, але не в'яну духом, а борюсь. Не вбили тебе яничари, і смерч-буревій не скосив, встаєш ти, народна держава, для злетів вдихаєш ти сил. Дзвенять оркестром комиші, нуртує запах рути-м'яти. І тільки в пам'яті одній такі ясні, привітні, твої слова, як сон-трава в далекім, синім квітні.

5. *Запишіть, знайдіть емоційно забарвлені слова. Назвіть словотворчі засоби і з'ясуйте їх стилістичну роль.*

Поклала мати коло хати маленьких *діточок* своїх. (Т.Шевченко) Одна тільки сидить без обнови *сиріточка, рученята* сховавши в рукава. (Т.Шевченко) Якби піти на вовчиська чи на *кабаняку*, щоб набратися самому *страху-переляку*. Поплентався до лікаря поважний *дядило*. В чиїх очах не заблищала іскра *напівкохання* чи *напівжурби*? (М.Рилський) твоя душа і світ займавсь світанням почуттів *невпинних* і юних слів, ще *півдитинних*. Приснився я собі самому у дебрі *голосно-німій*.

6. *Запишіть, у поданих іменниках визначте суфікси і поясніть їхню роль у вираженні різних відтінків почуттів.*

Шептун, дідунь, мамуня, вогник, вовчице, хатиночка, кошеня, зміюка, звірятко, хлопчисько, писака, басюра, звірюга, оченята, розбишака, полечко, зіллячко, зозуленька, бородань, водиця, парубота, бродяга, голівонька.

7. *Запишіть речення. Підкресліть складні слова і з'ясуйте їх стилістичну роль.*

Тихо шепочуться прощально-смутні пшениці. За сади-левади вийшов рано перший промінь сонця. Ланом-долом, лугом-оболонню вітер хвилі аж за небокрай. Рілля лащилася до сонця рівними-рівними борознами. Вся трепетно-збуджена, Тоня вихоплює в брата з рук його дорожню валізу і мчить з нею вперед.

Домашнє завдання

1. Виконати вправу підручника (с.178, завд. 608, 609) на вибір.
2. Виконайте тестові завдання за посиланням
https://naurok.com.ua/test/stilistichni-osoblivosti-zasobiv-slovotvoru-235478.html